

Шайгородський Ю. Феномен політичної прокрастинації як виклик стратегічному мисленню.

Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22. 2014. Спецвипуск. С. 85–91.

**УДК 321.01:34**

**Шайгородський Юрій Жанович,**

*доктор політичних наук, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*

### **ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ЯК ВИКЛИК СТРАТЕГІЧНОМУ МИСЛЕННЮ**

*Стаття присвячена обґрунтуванню поняття «політичної прокрастинації» як явища відкладання (уникнення) прийняття політико-управлінських рішень. Досліджуються причини, прояви й наслідки впливу цього феномену на суспільні процеси, пропонуються шляхи його подолання.*

**Ключові слова:** держава, політична еліта, політична прокрастинація, стратегія суспільного розвитку.

Складним, почасти – драматичним і суперечливим виявився шлях розбудови української незалежної держави. Її розвиток й досі відбувається під певним впливом десятиліттями існуючої до цього політичної, економічної, соціальної, управлінської, зрештою – ціннісної системи координат. На жаль, неодноразові спроби докорінної зміни цієї системи не завжди були результативними. Переважна більшість задекларованих та навіть започаткованих реформ не стали консолідуючим фактором суспільного розвитку, ефективним інструментом позитивних змін. Частіше вони залишалися у вигляді проголошених, але не реалізованих, проєктів, планів, концепцій, затверджених, але не виконаних рішень. Донині актуальними залишаються проблеми формування ефективних політичних і економічних інститутів, конкурентноспроможності вітчизняної економіки, відкритості ринку, побудови справедливої системи соціального захисту тощо.

У цьому контексті, варто звернутися до визначення й аналізу основних факторів, які спричинили трансформаційні невдачі. Серед них, на нашу думку, варто виокремити, як причинно-наслідкову й характерну для політико-управлінської практики останніх десятиліть, тенденцію «відкладання» розробки і реалізації важливих, кардинальних (хоча й потенційно «конфліктних») рішень. З часом, означена тенденція стала стійкою складовою вітчизняної політико-управлінської практики, багато в чому, – визначальним явищем. Внутрішніми його ознаками (симптомами) стали характерні розлади в системах політичного, державного й адміністративного управління, у «аматорському» здійсненні ринкових перетворень, ідеологічній і ціннісній невизначеності. Зовнішніми проявами – невтішні результати політичного, економічного і соціального розвитку, позиціонування країни у відносинах із іншими державами та союзами держав. Цей комплекс ознак і проявів дає підстави стверджувати, що протягом останніх двох десятиліть сформувалися негативні і досить стійкі підходи і принципи «вирішення» ключових, стратегічних проблем суспільного розвитку.

Головною перепорою на шляху українських реформ, на наш погляд, став внутрішньо-політичний фактор. Серед його основних ознак: неконсолідованість еліт, корумпованість, перманентна, нецивілізована (багато в чому – аморальна) боротьба фінансово-економічних і політичних кланів за владу, споживацьке ставлення до володіння нею. В результаті отримали «власну» – недосконалу й суперечливу – «політику перетворень» як результат багаторіччя спроб і помилок. Маємо визнати – українське бачення «модернізації» носить навздогінний характер, невирішеними залишаються ключові питання економічного та соціального розвитку, загострилися проблеми національної та політичної ідентифікації тощо. Варто погодитися з М. Михальченком: «економічні і політичні реформи [в Україні] не вдається синхронізувати, оскільки кожна з цих змін можлива тільки в тому разі, коли вже відбулася інша, тобто вони детермінують одна одну і виступають у якості власної необхідної передумови» [1, с. 35-36]. Лише додамо, – якщо, при цьому, вони (реформи) відбуваються хаотично, без чіткого стратегічного плану дій, їх (реформ) «синхронізація» – є взагалі неможливою.

За відсутності чітко артикульованої й формалізованої стратегії суспільного розвитку, окреслені невизначеності набули ознак «хронічних» і, навіть, – провідних тенденцій. Зовнішніми їх проявами є результати соціально-економічного і політичного розвитку: Україна й досі не досягла рівня 1990 року за показником ВВП [2]; не сягнуло рівня 1990 року й сільськогосподарське виробництво (максимальне його значення в цілому по Україні було зафіксовано у 2011 році – 79,5% обсягу 1990 року); лише 32,7% сіл забезпечені дитячими дошкільними установами, школами – 45,5%, У 56,1% загальної кількості сіл відсутній обов'язковий для кожного села фельдшерсько-акушерський пункт, заклади клубного типу є в 57,7% сіл. Майже повністю відсутнє на селі побутове обслуговування; економічна криза 1990-х років негативно вплинула на демографічну ситуацію в Україні, що характеризувалося бурхливою міграцією населення, зниженням народжуваності та зростанням смертності. Протягом 20 років чисельність населення зменшилась на 6 млн. осіб [3] тощо. Слабкість економіки та національної консолідації не дозволили Україні реалізувати амбітні плани щодо

перетворення держави на регіонального лідера Центрально-Східної Європи, ключової «ланки» між країнами Балтики і Чорноморського басейну.

З отриманням незалежності, перед державою постали питання, вирішення яких потребувало врахування комплексу принципово нових, жорстко детермінованих обставин. Вони поєднували, з одного боку, необхідність вирішення невідкладних соціально-економічних проблем, зумовлених зміною суспільно-політичного ладу, з другого – усвідомлення й освоєння нового політичного простору і, бодай на рівні логіки, розуміння й конструювання майбутнього. Зрозуміло, що «молоді» українські управлінці вимушені були оперативнo вирішувати найгостріші проблеми соціально-економічного характеру, найактуальніші питання збереження соціуму й забезпечення його рівноваги. Разом з тим, інше – ключове (на етапі становлення української держави) завдання – розробки стратегії державного розвитку – відтерміновувалося. Тривалий час держава знаходилась у стані своєрідної політичної (політико-управлінської) прокрастинації.

У психології поняття «прокрастинація» (від лат. *procrastinatus*: *pro* – замість, попереду та *crastinus* – завтрашній; англ. *procrastination* – зволікання, затримка) використовується для позначення схильності відкладати «на потім», «на завтра», на майбутнє складні або неприємні думки, рішення та справи. Залучення до визначення характеру тенденції, що склалася у вітчизняній політико-управлінській сфері цього психологічного терміну, на наш погляд, є доречним з огляду на соціально-психологічні особливості суспільного розвитку, властивостей сучасної української політичної еліти, практики прийняття рішень, стану розробки стратегії суспільного поступу, тривалості означених процесів, що визначають його характер і напрями.

У політичній науці під поняттям «**політична прокрастинація**» ми пропонуємо розуміти **відкладання (уникання) прийняття й реалізації важливих політичних рішень**. Це явище найчастіше зумовлюється неготовністю суб'єкта, котрий має прийняти таке рішення, взяти на себе відповідальність за його наслідки, що може зумовлюватися сумнівами щодо успішності реалізації, або ж усвідомленням нездатності подолати конфлікт, котрий виникне внаслідок прийняття рішення.

Відповідно, політична прокрастинація може зумовлюватися як особливостями, пов'язаними з **процесом** прийняттям владного рішення, так і з **мотивацією** суб'єкта, котрий приймає рішення. Як процес цей феномен розкривається в **когнітивних поняттях**: рефлексія, завдання, досвід, цілепокладання та ін. Політична прокрастинація, яка зумовлена мотивацією, тобто впливає із самоідентифікації суб'єкта прийняття політичного рішення та його інтересів, описується **аксіологічними й етичними поняттями**: ідентичність, світогляд, цінності, відповідальність, інтерес та ін.

В українських умовах причиною політичної прокрастинації є автаркія владних еліт, котрі розглядають суспільство лише як ресурс для забезпечення власного майнового та владного статусу; однак не сприймають себе як частину суспільства, відповідно – не пов'язують позитивні суспільні перетворення із власним благом. Саме тому, політична еліта, яка вражена автаркією, може паразитувати на суспільній стагнації, відкладаючи істотні суспільні перетворення, оскільки їх здійснення може зумовити втрату владних позицій. Вихід із цієї ситуації владні еліти України знаходять в маніпулюванні суспільною думкою, посиленні патерналістських настроїв і загостренні фундаментальних суспільних протиріч (мовних, релігійних, регіональних, етнічних тощо). Актуалізація елітою цих протиріч посилює «керованість» розщепленим суспільством, дає можливість блокувати зародження конструктивної опозиції і не вирішувати найпринциповіші суспільно-політичні проблеми.

Таким чином, політична прокрастинація є не стільки психологічним проявом, пов'язаним із творчим процесом прийняття політичного рішення, скільки проявом етико-світоглядним, корені якого – в ідентичності політичних еліт, котрі не ототожнюють себе із суспільством. Наслідком політичної прокрастинації є суспільно-політична стагнація і делегітимація суб'єкта [докладніше: 4].

Наукові дослідження феномену прокрастинації почалися у 1970-х рр., хоча це явище відоме здавна як таке, що присутнє в усіх сферах життєдіяльності: у побуті, у військових і державних справах тощо. Науковці [5] виокремлюють дві основні форми прокрастинації: відкладання прийняття рішень і відкладання виконання завдань. За умов, що склалися на початку розбудови нової держави, одна форма прокрастинації породжувала другу, оскільки для реалізації стратегічних завдань необхідним було прийняття стратегічних рішень.

Прокрастинація – серед базових підстав, які спричинили невдачі на етапі трансформації через непослідовність і хаотичність політики змін. А непослідовність і хаотичність обумовлена, передусім, відсутністю стратегії розвитку, чітких його векторів. Безумовно, розробка державної стратегії на зорі української незалежності ускладнювалася впливом низки несприятливих, хоча й об'єктивних, факторів. Серед них, на наш погляд, визначальними були ті, що пов'язані з ціннісними трансформаціями: докорінна зміна політичної та ціннісної системи; відсутність чітко артикульованої національної ідеї; переосмислення таких понять, як держава, економіка, ринок, свобода, гроші, особистість, право тощо; докорінна зміна способу життя, зумовлена вітчизняними особливостями переходу від адміністративної до ринкової економіки; розмежування політичних еліт; посилення процесів матеріальної поляризації. Саме вони (ці фактори), багато в чому, й визначали закономірності суспільного розвитку. Сутність, внутрішня природа цих чинників встановлювала й об'єктивізувала взаємозв'язок між явищами і процесами, зрештою – впливала на динаміку й вектори державницького поступу.

Брак можливостей швидкого й ефективного вирішення економічних проблем, з одного боку, та усвідомлення необхідності суспільної інтеграції, з другого, – призвели до створення й використання нових для українського громадянства ідеологем. Адже ідеологеми легко запам'ятовуються і створюють ілюзію раціональності. Разом із тим, поза ідеологічної системи, вони приречені на розпливчастість, багаторазову зміну значень, стрімке перетворення на міфологеми. З міфологемами «Росія (США, Захід) – нам допоможуть!», «братньої багатовікової дружби», «слов'янської єдності» тощо були пов'язані не лише сподівання багатьох українців, але й політичні гасла, управлінські пошуки, наукові розвідки. Ґрунтовних стратегічних розробок не було. Декларації про принципи демократії в державному управлінні та лібералізму в економіці теж були поза будь-якої стратегії. Хоча Україна й потребувала зрозумілої й ідеологічно забезпеченої стратегії розвитку, основою політичної практики постали інтерес і потреби.

Аналізуючи проблеми стратегії розвитку нашої країни, варто зауважити, що у 1991 році незалежність отримала Українська Радянська Соціалістична Республіка. Протягом усього часу свого існування, вона, як складова частина радянської імперії у формі певного державного утворення, накопичувала як позитивний, так і негативний досвід. Чинники, які впливали на функціонування і розвиток УРСР, з отриманням Україною незалежності, насправді, нікуди не поділися. Крім досить міцної матеріально-технічної бази й розвинутої сфери виробництва, освіченого й перспективного людського ресурсу країна отримала ще й управлінську еліту з її, накопиченими десятиліттями, уміннями і навичками. Ті уміння й навички були набуті в умовах «планової економіки» і «виконання постанов». Досвіду розробки й прийняття рішень, тим паче – стратегічного планування – у «молодій» національній еліті не було.

Розробка державної стратегії розвитку, насправді, було ключовим завданням, що постало перед українською управлінською елітою. Вже саме створення незалежної держави, її входження до світового співтовариства, сформувавши суспільний запит на розробку і впровадження стратегії розвитку. Разом з тим, як уже зазначалося, – після проголошення Незалежності не відбулося суттєвих змін у складі управлінського корпусу. Представниками Президента України на місцях, як правило, призначалися колишні працівники радянських і партійних структур. У посткомуністичний період країна увійшла зі старою політичною елітою. Оскільки артикульованої й конкретизованої стратегії подальшого розвитку не було,

більшість «нових» управлінців продовжувала сповідувати дещо трансформовані під впливом «ринкових» (як вони їх розуміли) «комуністичні» цінності.

Навички «реалізації рішень» у еліти були, натомість – їх розробки й прийняття – ні. Бажання уникнути відповідальності через відкладання, відтермінування, уникнення вирішення важливих проблем, прагнення перекласти відповідальність на іншого тощо, стали своєрідними способами збереження у владі. Особливо – у виконавчій владі в періоди досить частих змін її «верхніх ешелонів» (протягом перших десяти років незалежності змінилося вісім складів Уряду, середня тривалість діяльності яких склала 9,5 міс.). Не випадково, вагомою політичною силою з економічними важелями, на той час, стали представники так званого «директорського корпусу». Цій категорії управлінців прокрастинація була притаманна значно меншою мірою, адже і в радянські, й у пострадянські часи вони вимушені були приймати рішення, від яких залежали доля підприємства, доля людей, які на цих підприємствах працювали. Натомість, політичні рішення молодого українською державою, за відсутності стратегії суспільного розвитку, приймалися вкрай повільно.

Прикладів цього, на жаль, чимало – від факту прийняття Україною власної Конституції (основного закону) останньою (серед всіх колишніх «республік-побратимів») до «відкладання» підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Політична прокрастинація стала характерною ознакою реагування на порядок денний Євромайдану, вирішення проблем, що пов'язані з цією подією та реагування на процеси, які вона викликала. Левову частку своїх зусиль «нова» управлінська еліта спрямовувала (спрямовує) на збереження влади та використання можливостей «ринкової» економіки для її (влади) посилення. Інстинкт досягнення (збереження) влади примушує перейматися переважно поточними проблемами: вирішенням найгостріших (таких, відкладання яких є вже неможливим) проблем економічного характеру, соціального забезпечення, попередження соціального вибуху.

Серед основних ознак прокрастинації – прагнення відкладання прийняття рішень або затягування виконання завдань, схильність до перекладання своєї відповідальності на інших. Прокрастинатори працюють хаотично, без плану, або лише за натхнення чи за умови невідкладності.

Узагальнення результатів наукових розвідок з проблем прокрастинації, дозволяє нам виокремити основні причини цього феномену. Ці узагальнення, у межах нашого дослідження, є доцільними не лише з тієї точки зору, що політики й управлінці – теж люди, й знаходяться під впливом психологічних закономірностей прийняття рішень [6], не лише тому, що є підставою для SWOT-аналізу (аналізу сильних і слабких сторін, можливостей і загроз), але й тому, що вітчизняна політична практика актуалізує зазначену проблему в цілому.

Л. Макдональд [7], а також С. Кові, автор методики Franklin Time Management («Управління часом за Франкліном»), пропонують поділяти всі справи за двома критеріями: важливості і терміновості. В такий спосіб, по суті виокремлюється лише чотири категорії справ:

**1. Важливі та нетермінові** (*Important and Not Urgent – Priority Principle*). Саме ці справи мають найбільший вплив на життя в цілому. При цьому прокрастинація, передусім стосується самих цих справ. Це – ціннісний рівень. Сюди входить все те, заради чого людина живе, його найперспективніші цілі і завдання, те, що надає сенс усього життя. Тому необхідно усвідомлювати наявність цієї категорії справ і пам'ятати про них, як про віхи, що визначають напрямок руху.

**2. Важливі та термінові** (*Important and Urgent – Crisis Management*). Сюди входять всі дійсно невідкладні справи: аварійна ситуація, хвороба, крайній термін, криза, загроза життю. Як правило, з їх виконанням не виникає особливих труднощів.

**3. Неважливі та термінові** (*Not Important and Urgent – Distractions as Denial*). Це всілякі нібито невідкладні дрібниці, які насправді не впливають на життя. Неважливість цих

справ не означає, що їх можна взагалі не робити, але має бути усвідомлення того, що вони не надто суттєві й відмова від них на користь справ 1 і 2 категорії, якщо це необхідно, повинна бути легкою і природною.

**4. Неважливі та нетермінові** (*Not Important and Not Urgent – Busy with the «Trivial Many»*). Це «тривіальна безліч» (*trivial many*) – категорія щоденних справ, які роблять дуже маленький внесок в якість життя, або не роблять його взагалі, але забирають час. На ці справи виділяється час, коли не зрозуміло, в якому напрямку краще рухатися й якій справі насправді необхідно приділити час.

Подолання прокрастинації на особистісному рівні тривалий час знаходиться в полі зору науковців, розроблені певні методики й рекомендації [8; 9 та ін.]. Разом з тим, ця проблема існує й у широкому сенсі, і потребує комплексного, масштабного дослідження. У контексті нашої наукової розвідки, важливим є пошук **шляхів подолання** політико-управлінської прокрастинації та її проявів у практичній площині. У цьому контексті, на нашу думку, ключовою проблемою є та, що Україна досі живе без прийнятої на рівні держави стратегії розвитку. Неодноразові спроби здійснити розробку такої стратегії і навіть підготовка на державному рівні кількох її проектів не були успішними. Як наслідок, – більшість розроблених і прийнятих програм, концепцій, планів тощо, як правило, малоефективні, зазнають чисельних змін, доповнень чи навіть – скасувань.

Серед причин прокрастинації психологи виокремлюють – невпевненість, страх перед завданням. Допоки завдання не реалізується, воно здається нереально складним і неосяжним, до його здійснення не хочеться приступати. Таким чином, вирішення завдання постійно відкладається, доки воно, або втратить актуальність, або ж – строк його виконання не стане критичним. Серед методів подолання цього прояву прокрастинації в психології – це метод зменшення завдання (у програмуванні – алгоритмічний метод зменшення (обхід) задачі на глибину). Метод зменшення завдання полягає у виокремленні із загального та масштабного – декілька малих, незначних, які можна виконати досить швидко і просто. Але для цього – треба мати завдання. У контексті викладу цього матеріалу – стратегію суспільного розвитку.

У нашому розумінні, **стратегія суспільного розвитку це – світоглядно обумовлена сукупність поглядів, оцінок та принципів, які визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний, довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план досягнення успіху.** Реалізація такого плану передбачає забезпечення перетворення абстрактного у конкретне через деталізацію, пошук і апробацію засобів, постійний моніторинг, аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на зміст, його коригування тощо. Виходячи із цих уявлень, виокремимо, щонайменше, три сутнісні ознаки стратегії суспільного розвитку.

1. Стратегія – найзагальніша світоглядна раціональна картина (уявлення) майбутнього та загальний вектор його досягнення.
2. Стратегія – своєрідна матриця, що містить сукупність віри, переконань, цінностей і, водночас, – засобів й інструментів досягнення мети.
3. Стратегія – легітимований загальноновизнаний і загальноприйнятний зразок («нормативний» шаблон) для вирішення поточних завдань, їх відповідності стратегічній меті.

Іншими словами, стратегія суспільного розвитку – це своєрідна надія, амбітний план-проект майбутнього, пов'язаний із оцінкою сьогоденних (стартових) позицій, потенціалу, можливостей, ресурсів і загроз. Це план, пов'язаний із прогнозом стратегії розвитку інших країн і співвіднесення з їх стратегічними цілями. Нарешті, стратегія – це передбачення шляхів глобального розвитку, цивілізаційного поступу і нашого місця в ньому. Коли йдеться про стратегію, йдеться, передусім, про майбутнє. Багато в чому – ірраціональне, багато в чому – міфологічне, оскільки стратегія – не лише ідеальна форма для проектування майбутнього, але й – актуальна діяльність – наповнена змістом.

**Література:**

1. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
2. Україна досі не досягла рівня 1990 року за ВВП // Казна [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/110/all/2007/11/22/111679>
3. Інститут громадянського суспільства. Аналітичні матеріали [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.csi.org.ua>
4. Шайгородський Ю. Синдром політичної прокрастинації: причини і наслідки / Юрій Шайгородський // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2013. – № 59. – С. 16–29.
5. Milgram N. Personality correlates of decisional and task avoidant procrastination / N. Milgram, R. Tenne // European Journal of Personality, 2000. – № 14. – Р. 141-156.
6. Плаус С. Психология оценки и принятия решений / Пер. с англ. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1998. – 368 с.
7. Macdonald Lucy. Learn to make time / Lucy Macdonald. – Chronicle Books, 2006. – 160 p.
8. Morgenstern Julie. Time Management from the Inside Out Henry / Julie Morgenstern. – Holt and Company, 2004. – 285 p.
9. Perry John. The Art of Procrastination: A Guide to Effective Dawdling, Lollygagging and Postponing / John Perry. – Stanford University, 2006. – 144 p.

***Шайгородський Ю. Ж. Феномен політичної прокрастинації як виклик стратегічному мисленню***

*Стаття присвячена обґрунтуванню поняття «політичної прокрастинації» як явлення відкладання (ухилення від) прийняття політико-управлінських рішень. Вивчаються причини, проявлення і наслідки впливу цього феномена на суспільні процеси, пропонуються шляхи його подолання.*

**Ключові слова:** держава, політична еліта, політична прокрастинація, стратегія суспільного розвитку.

***Shaygorodsky Y. Phenomenon of political procrastination as a challenge to strategic thinking***

*The term «political procrastination» as a phenomenon of postponement (avoidance) of political and administrative decisions making is substantiated in the article. The causes, manifestations and effects of this phenomenon impact on the social processes are investigated, ways to overcome it are proposed.*

**Keywords:** state, political elite, political procrastination, social development strategy.